

4. Alexander J. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations / Jeffrey C. Alexander // In the book: Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization. [ed. by Jeffrey C. Alexander]. — London etc. : Sage, 1998. — P. 1—19.
5. Політико-управлінський потенціал органів місцевого самоврядування міста : [моногр.] / В. В. Лісничий, В. В. Наконечний, В. А. Шумілкин та ін. ; За заг. ред. В. В. Лісничого. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. — 155 с.
6. Александер Дж. Прочные утопии и гражданский ремонт / Джеффри Александер [перевод В. Н. Романовского] // Социологические исследования. — 2002. — № 10. — С. 3—11.
7. Титаренко Л. Г. Рецензія на книгу Jeffrey Alexander. The Civic Sphere. — New York; Oxford university press, 2006. — 816 pp. (Александер Дж. Гражданская сфера. Нью – Йорк. 2006) / Л. Г. Титаренко // Социологические исследования. — 2008. — № 2. — С. 151—154.

Богайчук Уляни-Юлії Вадимівни
студентка III курсу
Інституту політології та права

УДК: 342

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ “ВЛАДА”

У статті розглядаються підходи щодо сутності, природи виникнення, структури та ознак політичної влади, що сформувався в політичній науці.

Ключові слова: *політична влада, концепції, структура, форма, суб’єкт, об’єкт.*

В статье рассматриваются подходы к сущности, природы возникновения, структуры и признаков политической власти, сформировавшийся в политической науке.

Ключевые слова: *политическая власть, концепции, структура, форма, субъект, объект.*

The article examines the approaches of the essence, nature, structure and characteristics of political power that emerged in political science.

Keywords: *political power, conceptions, structure, form, subject, object.*

Актуальність проблеми. Поняття “влада” є одним із центральних у політології, що пояснює природу соціальних та політичних інститутів, соціально-політичних рухів і самої політики, а також особливого типу суспільних відносин – владно-вольових.

Мета статті – дослідити сутність, структуру та ознаки політичної влади.

Влада є однією з фундаментальних основ людського суспільства. Слово влада – походить від грец. - панувати, управляти, володіти. Влада - право і можливість розпоряджатись чимось і кимось, підкоряючи своїй волі. Та сприймаючи владу лише як потенціал примусу і насилля, не можна. Якщо міра законності - показник ступеня поваги суспільства до уряду, а забезпечити суверенітет - показник поваги до держави, то влада - це повага конкретного політичного лідера її здійснюючого, повага народу [2;125].

Будь-яка система має системоутворюючий компонент. Для політичної системи ним є політична влада. Вона інтегрує всі елементи системи, навколо неї точиться політична боротьба, вона - джерело соціального управління, яке, в свою чергу, є засобом здійснення влади. Отже, влада є необхідним регулятором життєдіяльності суспільства, його розвитку та єдності [3;211].

Влада - організована і регулятивно-контролююча основа політики, одне з важливіших і найстародавніших політичних знань управління суспільством, культурною діяльністю, конкретним життям людини.

У науковій літературі існує багатьох концепцій, що розкривають сутність феномену влади. Звернемося до основних із них.

Реляціоністська концепція влади. Латинське слово *relatio* означає "донесення". Влада постає як відносини між особами, які дають змогу одному індивіду або групі їх змінювати поведінку іншого індивіда або групи. Цей напрям влади бере початок від М. Вебера і передбачає можливість вольової дії одних індивідів чи груп, що дає змогу змінювати поведінку інших. Реляціоністські трактування влади розглядаються у трьох основних варіантах теорій: "опору" (психологічний акцент у системі владовідносин), "обміну ресурсами" (соціологічний акцент), "розподілу зон впливу" (політичний акцент) [4;240].

Теорія "опору" (Д. Картрайт, Дж. Френч, Б. Рейвен та ін.) основну увагу приділяє класифікації різних форм і ступенів опору в системі владних відносин, опору, підвладного тискові з боку суб'єкта влади [4;240].

Теорія "обміну ресурсами" (П. Блау, Д. Хіксон, К. Хайнінгс та ін.) за основу аналізу владних відносин бере нерівний розподіл ресурсів між володарем і підвладним. Прагнення підвладного до отримання певних благ зумовлює наявність влади у того, хто такі блага має. Отже, влада є функцією залежності індивіда від розподілу ресурсів [4;240].

Д. Ронг, автор теорії "розподілу зон впливу", вважає, що в системі владних відносин особи постійно обмінюються ролями - володар влади і її об'єкт [4;240].

Системна концепція влади. Основним поняттям системної концепції влади є політична система. Існує три підходи до визначення поняття влади:

макро підхід - влада як властивість або атрибут макросоціальних систем (Т. Парсонс, Д. Істон). Вона є способом організації, посередником у політичній системі, умовою її виживання, засобом прийняття рішень і розподілу цінностей;

мезо підхід - влада на рівні конкретних систем - сім'ї, виробничих груп, організацій (М. Кроз'є, К. Дойч, Н. Луман). Влада аналізується у співвідношенні з підсистемами суспільства, з його організаційними структурами;

мікро підхід - влада як взаємодія індивідів у рамках специфічної соціальної системи (Т. Кларк, М. Роджерс). Суб'єктом влади є передусім особа, дії якої є визначальними у рамках певної соціальної системи [4;240].

Телеологічна концепція влади інтерпретує владу як засіб досягнення певних цілей, запланованих результатів. Згідно з цим напрямом, влада існує для того, щоб реалізувати важливі суспільні цілі, вона є засобом обміну, тобто її віддають тим політикам, які найбільш ефективно можуть задовольнити базові потреби соціальної спільноти. Влада, як і всяка інша річ, є засобом ринкових відносин і здобувається через жорстку конкуренцію [1;74].

Структурно-функціональна концепція. Влада постає як особливий вид відносин між підлеглими і керівниками. Саме суспільство влаштоване ієрархічно. Воно диференціює управлінські та виконавські соціальні ролі. Залежно від того, як функціонує система стимулів між владою і соціальними групами, забезпечується механізм розв'язання конфліктів, стабілізації суспільства [4;241].

Конфліктна концепція влади. Представники її розглядають владу як можливість прийняття рішень, що регулюють розподіл благ у конфліктних ситуаціях [4;241].

Психологічна концепція влади виводять владу з психології людини, з волі до влади. Трактування первинних імпульсів варіюється у різних дослідників. У послідовників З.Фрейда такими є бажання здійснити лібідо або агресивний потяг, підлеглисть інших індивідів визначається бажанням останніх бути прислужливими, потребою приєднання до більш сильної волі. Згідно з підходом О.Адлера, влада виступає засобом компенсації відчуття власної неповноцінності, наприклад, фізичної, сексуальної, інтелектуальної. Карл Густав Юнг трактує владу як психічну енергію [4;241].

Нормативно-формалістична концепція. Згідно з нею джерелом і змістом влади є система норм, передусім, правових. Інколи цю концепцію називають легітимістською (лат. *legitimus* - законний). Вона виходить з того, що закон виступає і як правовий, і як моральний чинник, який має юридичну силу. Як політична доктрина вчення постало в IX—III ст. до н. е.

за існування абсолютної монархії. Тоді державна влада реалізовувала абсолютну владу правителя, діяла деспотично, а в управлінні була вкрай бюрократизованою. Нині в демократичних державах легітимізм базується на звеличенні закону - основної регулюючої норми [3;214].

Органістична концепція, її змістом є різні версії функціоналізму, структуралізму й солідаризму, що визначають загальносуспільні функції влади, які применшують або ігнорують її класовий характер. Роль особи в політичній системі чітко визначена: підтримка існуючої суспільної системи [3;214].

У річищі органістичної концепції влади перебуває й елітна теорія влади. Виникнення її обґрунтовується існуванням у суспільстві еліти (фран. *lite* - краще, добірне, вибране), покликаної управляти масами людей неелітного стану, усіма соціальними процесами в суспільстві (італійські вчені Моска, Парето, німецький дослідник Міхельс та ін.). Щодо розуміння сутності еліти нині немає однастайності. Одні відносять до неї найактивніших у політиці, інші - високопрофесійних чи багатих осіб. Так чи інакше, ця концепція стверджує винятковість носіїв влади, вважаючи еліту суто політичним явищем, незалежно від сфери впливу. Стрижнем теорії еліт є абсолютизація відносин владарювання одних і підкорення інших. Влада виникає як іманентна (внутрішньо зумовлена) властивість постійно існуючої в суспільстві еліти. Правда, деякі західні дослідники критикують цю теорію за те, що вона не враховує існування «середнього класу», який становить більшість населення розвинутих суспільств, нівелюючи їхню соціальну поліризованість та елітність [3;214-215].

Суб'єктивно-психологічна концепція. Вона пояснює владу як вроджений інстинктивний потяг людини до влади, панування аж до агресії. Серед доктрин - біхевіористська теорія влади. Політичний біхевіоризм (від англ. *behaviour* - поведінка) зводиться до намагання маніпулювати поведінкою на рівні окремої людини заради стабільності політичної системи). Влада розглядається як вихідне начало, яким детермінуються всі політичні дії особи.

До суб'єктивно-психологічного напрямку примикає інструменталістська концепція влади представники якої тлумачить владу як набір певних інструментів, з допомогою яких вона здійснюється. На думку Олівіна Тоффлера, базовими інструментами влади є сила, багатство і знання. О. Тоффлер підкреслює, що знання (інформація) є наймогутнішими, але без розвинутих механізмів громадського контролю може перетворитися на засіб владного маніпулювання людьми [1;66].

Індивідуалістично-соціологічна концепція, її прихильники розглядають владу як гру інтересів - особистих суперечностей між свободою одних та її обмеженнями щодо інших. Цю «гру» забезпечують угоди, переговори. її успіх залежить від здібностей, волі, гнучкості суб'єктів, правил «політичної гри» тощо [3;215].

Марксистська концепція влади. Беручи за основу передусім економічні інтереси, що визначають зміст і форму реалізації класових інтересів, вона тлумачить політичну владу як панування певного класу. За Марксом, той клас, який володіє засобами виробництва, а отже, й більшою частиною національного багатства, диктує свою волю в суспільстві. У його руках державна влада, що захищає його ж інтереси. Для нього існує і демократія. У наступних працях К. Маркс і Ф. Енгельс указували, що головне місце в системі соціальної влади посідає державна, політична влада [3;215].

Антропологічний підхід впливає з природи людини. Одна з оригінальних теорій була створена Е.Канетті. Джерело влади - страх кожного окремого індивіда, який породжується загрозою насильницької смерті. Цей страх заставляє людей об'єднуватися в масу. Влада діє на індивіда і масу наказом і загрозою смерті, чим сильніше від влади виходить загроза смерті, тим ця влада більш абсолютна. Диктаторська влада спирається на зростання маси мертвих і є тріумфом живого. Найпатологічніший випадок, на думку Канетті, - А.Гітлер і Й.Сталін, в основі влади яких лежала величезна маса мертвих ворогів і співвітчизників [6;82-83].

Отже, зазначені підходи до вивчення влади свідчать про великий інтерес науковців до проблем влади, про надзвичайну складність її.

У найзагальнішому вигляді влада є взаємодією суб'єкта і об'єкту, при якому суб'єкт за допомогою певних засобів контролює об'єкт. Одне з найбільш поширених в рамках соціологічного підходу визначень влади належить М.Веберу. Влада – це здатність одного суб'єкта проводити свою волю усередині даних соціальних відносин, не дивлячись на опір іншого. У структурному відношенні основними компонентами влади є суб'єкт, об'єкт, засоби (ресурси).

Суб'єктом політичної влади є безпосередній носій влади, який організовує поведінку об'єкта владними засобами відповідно до інтересів цього об'єкта. Існує думка, що поняття «суб'єкт влади» і «носії влади» нетотожні. Суб'єкт влади - це соціальні групи, насамперед панівні класи, політичні еліти, окремі лідери; носії влади - державні та інші політичні організації, органи і установи, утворені для реалізації інтересів політично домінуючих соціальних груп. Такий поділ є відносним. Існує підхід до класифікації владних суб'єктів. Згідно з нею суб'єкти влади умовно поділяють на первинні й вторинні:

1. Первинним суб'єктом за республіканського, демократичного правління є народ - носій суверенітету і єдине джерело влади в державі. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Поняття народ неоднорідне: основними суб'єктами влади є великі групи населення, об'єднані спільністю корінних інтересів і цілей; неосновними - невеликі етнічні групи, релігійні громади тощо.

2. Вторинні суб'єкти носіїв влади - малі групи, представницькі колективи, партії, асоційовані групи, групи партикулярних (приватних, неофіційних) інтересів тощо. Суверенним суб'єктом політичної влади є громадянин держави, наділений конституційними правами та обов'язками. Суттєву роль у владних відносинах відіграють політичні лідери. Наслідки їхньої політики, як відомо, різні: прогресивні й регресивні, плідні та безплідні, благополучні й трагічні. І, нарешті, сукупним (колективним) носієм політичної влади є сама політична система суспільства як спосіб організації і розвитку соціальних спільнот і їх стосунків [3;213].

Об'єктом політичної влади є явища і процеси політичної сфери, на які спрямована дія суб'єктів політики. До розуміння об'єкта влади треба підходити діалектично, оскільки певні суб'єкти і об'єкти влади можуть мінятися місцями залежно від обставин і ролі. Скажімо, класи, соціальні групи, етнічні спільноти, окремі громадяни, громадсько-політичні організації є суб'єктами або носіями політичної влади, водночас вони і стосунки між ними є об'єктами владного впливу. До об'єктів політичної влади відносять також усі сфери суспільного життя - економічну, духовну, соціальну, науково-технічну тощо, суспільство загалом [3;213-214].

До структури влади входить такий компонент як ресурси. За Р. Далем засоби влади (ресурси) «все те, що індивід або соціальна спільність можуть використати для впливу на інших». Використовувані засоби або ті, які можуть бути використані для здійснення влади називають основами або ресурсами (засобами) влади. Структурні засоби (ресурси) влади: закони, суд, державний апарат, загони примусу (міліція, поліція), партійна дисципліна, авторитет політичного лідера, центральна і регіональні структури тощо. Виділяють і такі типи ресурсів влади: страх, інтерес, переконання. Проте межі, що відділяють один ресурс (засіб) влади від іншого, умовні.

Природно, засоби (ресурси) влади - всі ті засоби, використання яких забезпечує вплив на об'єкт влади відповідно з метою суб'єкта влади. Засоби (ресурси) влади - це або важливі для об'єкта цінності (предмети споживання, гроші тощо), або засоби, здатні вплинути на внутрішній світ, мотиви людини (телебачення, радіо, преса та ін.), або знаряддя, інструменти, механізми підкорення і владарювання - зброя, каральні загони та ін., з допомогою яких можна позбавити людину тих або інших цінностей, найвищою з яких вважається життя [2;133].

Засоби влади різноманітні. Багатоманітні і способи, методи задоволення різних потреб і інтересів людей. Американський соціолог Амітай Вернер Етціоні ділить засоби влади на утилітарні, примусові і нормативні. Утилітарні засоби влади - це матеріальні та інші соціальні блага, зв'язані з повсякденними інтересами людей. Примусові засоби влади звичайно виступають як заходи адміністративного покарання, якщо не спрацьовують утилітарні. Нормативні засоби влади включають засоби впливу на внутрішній світ, свідомість, ціннісні орієнтації і норми поведінки людини, забезпечують схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог. Якщо утилітарні і примусові засоби влади впливають на реальні обставини і через них на поведінку людей, то нормативні засоби влади впливають безпосередньо на свідомість і поведінку людей [2;133].

Класифікуючи ресурси Е.Тоффлер виділяє три основні - сила, багатство, знання. На його думку, в сучасному суспільстві вирішальним ресурсом є знання, а сила і багатство втрачають свій вплив.

Відповідно до найважливіших сфер життєдіяльності ресурси влади підрозділяються на: економічні (багатство), соціальні (здатність зміни статусу в соціальній стратифікації), інформаційні (знання і інформація), примусові або силові (різні засоби фізичного примушення, зброя

Залежно від засобів здійснення влади розрізняються різні її види - економічна, соціальна, політична, духовно-інформаційна, сімейна тощо [5;173].

Політична влада є найважливішим видом влади в суспільстві. Оскільки основні види влади - економічна, соціальна, духовно-інформаційна, сімейна - розрізняються залежно від засобів їх здійснення і мають специфічні особливості, то й політична влада мусить мати притаманні лише їй особливості й засоби здійснення. В політологічній літературі немає визначеності щодо особливостей політичної влади. «Політична влада, - зазначає російський дослідник В. М. Мазаєв, - усяка організована воля однієї групи людей стосовно іншої, яка здійснює підпорядкування в ім'я спільних цілей». Але те саме можна сказати й про інші види влади, які також є організованим вольовим підпорядкуванням одними людьми інших з метою досягнення певних спільних цілей. Б. І. Краснов дає таку характеристику політичній владі: «Політична влада як один із найважливіших проявів влади характеризується реальною здатністю класу (групи, індивіда) проводити свою волю, виражену в політиці». Це твердження є тавтологічним, оскільки в ньому політична влада визначається через політику, котра сама є діяльністю щодо здійснення політичної влади [5;177].

Політична влада - це реальна здатність соціальної спільноти, індивіда до виявлення своєї волі у політиці на основі осмисленого політичного інтересу і сформованих політичних потреб [4;242].

Конкретизуючи характеристику політичної влади, можна виокремити такі її основні особливості: верховенство, публічність, моноцентричність, легальність, різноманіття ресурсів [5;177-178].

Форми політичної влади розрізняють і за критерієм головного суб'єкта правління. До них належать:

- монархія- єдиновладне (абсолютне чи з конституційним обмеженням) спадкоємне правління однієї особи (монарха);
- тиранія - одноосібне деспотичне правління внаслідок насильницького захоплення влади;
- аристократія - влада кращих, тобто верхівкової, знатної, привілейованої групи;
- олігархія - влада небагатьох багатих;
- тимократія - особлива форма олігархії, за якою державна влада належить привілейованій більшості, яка володіє високим майновим цензом, часто - військовою силою;
- теократія - влада церкви;
- охлократія - влада натовпу, що спирається не на закони, а на миттєві настрої та примхи юрби, яка часто піддається впливові демагогів, стає деспотичною і діє тиранічно;

- демократія - влада народу на основі закону та забезпечення прав і свобод громадян [3;216].

Сучасні дослідники виокремлюють ще владу партократії (партійної верхівки, номенклатури), бюрократії (панування вищого державного чиновництва, засилля надцентралізованості й заформалізованості в державі), технократії (вирішальний вплив у суспільстві здійснює науково-технічна еліта; панування технологічного мислення) [3;217].

Політична влада втілюється через механізм владних відносин. Польський політолог Єжи Вятр запропонував таку його структуру:

- наявність у владних відносинах не менше двох партнерів;
- волевиявлення володаря здійснюється у вигляді певного акту, який передбачає санкції за непідкорення його волі;
- обов'язкове підкорення тому, хто здійснює владу;
- соціальні норми, що закріплюють право одних видавати акти, інших їм підкорятися (правове забезпечення) [3;217].

Такий механізм владних відносин, чітко працюючи, забезпечує оперативність і дієвість взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта, реалізацію функцій. Такими функціями є:

- інтегративна (полягає в об'єднанні соціально-політичних сил суспільства);
- регулятивна (спрямовує політичну волю мас на регулювання життєдіяльності суспільства, правотворчість);
- мотиваційна (формування мотивів політичної діяльності, передусім загальнозначущих);
- стабілізуюча (націленість на стійкий розвиток політичної системи, громадянського суспільства) [3;217].

Підсумовуючи вище викладену інформацію, слід наголосити на тому, що, оскільки влада є ключем до розуміння держави і суспільства, необхідно розуміти особливості влади і застосовувати її принципи структуру для стабілізації державних, політичних і соціальних комунікацій.

Література:

1. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: Навч. посіб. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар – 7-ме вид., перероб. і доп. -К.: Знання, 2008. – 415с.
2. Політологія. [Підручник] // За загальною редакцією проф. Кремень В. Г., проф. Горлач М. І. – Харків: Друкарський центр «Єдинорог», 2001.-640с.
3. Політологія: [підручник] / За. Ред.. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенька. – 3-те вид., перероб., доп.-К.: ВЦ [«Академія»], 2010.-568с.
4. Політологія: Підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Лемківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Лемківського. 2-ге вид., і допов. – К.:Вища шк., 2001. – 415с.
5. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): [Підручник].-К.: Либідь, 2002. – 576с.
6. Юрій М. Ф. Політологія: [Підручник]. - К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416с.